

РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ РАДИКАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

UNDERSTANDING THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL ASPECTS OF MINOR RADICALIZATION

У статті досліджуються психологічні та соціальні аспекти радикалізації неповнолітніх, зокрема вербування їх до терористичних організацій через соціальні мережі та цифрові платформи. В умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій терористичні групи, зокрема російські пропагандисти, активно використовують інтернет для маніпулювання молоддю, залучають її до участі в екстремістських діях. Основними чинниками, що сприяють радикалізації, є емоційна ізоляція, пошук ідентичності та соціальна вразливість молоді, яка через відсутність підтримки в родині чи суспільстві шукає нові спільноти та сенс життя. Особливо вразливі підлітки, які переживають труднощі в особистих стосунках або перебувають у складних соціально-економічних умовах, що характерно для війни та кризових періодів.

Розглядаються практичні аспекти протидії вербуванню, зокрема важливість підвищення обізнаності серед батьків, освітніх установ і громадських організацій щодо небезпеки радикалізації через інтернет. Особлива увага приділена моніторингу та блокуванню екстремістських матеріалів, а також створенню програм реабілітації та ресоціалізації для тих, хто вже потрапив під вплив терористичних груп. Автор підкреслює необхідність комплексного підходу до протидії радикалізації, що передбачає міжнародну співпрацю, активну роботу правоохоронних органів, а також політичні зміни, орієнтовані на захист прав дітей.

Описано специфіку вербування неповнолітніх в Україні, зокрема на окупованих територіях Донбасу, де соціальні мережі, як-от телеграм, вКонтакті й інстаграм, використовуються для пропаганди насильницьких ідей. Підлітки, що переживають соціальну ізоляцію або економічні труднощі, часто стають уразливими до маніпуляцій із боку терористичних груп, які пропонують «краще» майбутнє через участь у радикальних діях.

Пропонуються шляхи вирішення цієї проблеми, зокрема через удосконалення механізмів протидії вербуванню неповнолітніх через цифрові платформи та реалізацію програм підтримки та реабілітації для постраждалих.

Ключові слова: діти, вербування, екстремізм, інтернет, маніпуляція, пропаганда, радикалізація, тероризм.

The article examines the psychological and social aspects of minor radicalization, particularly their recruitment into terrorist organizations via social networks and digital platforms. In the context of globalization and the development of information technologies, terrorist groups, including Russian propagandists, actively use the internet to manipulate youth, drawing them into extremist actions. The main factors contributing to radicalization include emotional isolation, the search for identity, and social vulnerability of young people, who, lacking support from family or society, seek new communities and meaning in life. Adolescents experiencing difficulties in personal relationships or those in challenging socio-economic conditions, which are characteristic of war and crisis periods, are particularly vulnerable.

The practical aspects of countering recruitment are discussed, particularly the importance of raising awareness among parents, educational institutions, and community organizations about the dangers of radicalization through the internet. Special attention is given to monitoring and blocking extremist materials, as well as creating rehabilitation and reintegration programs for those already influenced by terrorist groups. The authors emphasize the need for a comprehensive approach to countering radicalization, including international cooperation, active law enforcement work, and changes in policies aimed at protecting children's rights.

The specifics of minor recruitment in Ukraine, especially in the occupied territories of Donbas, are described, where social networks such as Telegram, VKontakte, and Instagram are used for the propaganda of violent ideas. Adolescents experiencing social isolation or economic hardships often become vulnerable to manipulation by terrorist groups, which offer a "better" future through participation in radical actions.

Solutions to this issue are proposed, particularly through improving mechanisms to counter the recruitment of minors via digital platforms and implementing support and rehabilitation programs for those affected.

Key words: children, recruitment, extremism, internet, manipulation, propaganda, radicalization, terrorism.

УДК [159.92:316.648:343.342-049.2-053.6]:004.738.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.57>

Субашкевич І.Р.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема радикалізації та вербування неповнолітніх до терористичних організацій є надзвичайно актуальною. Зростання кількості молодих людей, які стають учасниками терористичних груп, вказує на складність цього явища та потребує більш глибокого аналізу, зокрема й із психологічного погляду. Вивчення причин, які змушують підлітків вступати в такі небезпечні структури, може допомогти у профілактиці та подоланні цієї загрози.

Мета дослідження. Теоретичний аналіз наукових уявлень про розуміння психологічних і соціальних аспектів радикалізації неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження дають глибше розуміння психологічних механізмів, що лежать в основі процесу вербування неповнолітніх до терористичних організацій. Вони також слугують основою для розроблення програм профілактики і втручання, спрямованих на запобігання радикалізації серед молоді. Так, наприклад, Дж.Горган,

один із провідних дослідників психології тероризму, у книзі «Психологія тероризму» досліджує психологічні процеси, що стоять за радикалізацією, зокрема і стосовно молоді. Він описує мотивації, що змушують молодих людей приєднуватися до терористичних груп, акцентує увагу на відчутті ізоляції, пошуках ідентичності та впливі ідеологій, які використовують терористичні організації для маніпулювання [7].

Дослідники К.Мак-Колі та С.Москаленко у своїй праці детально описують механізми, за допомогою яких індивіди, зокрема підлітки, стають радикалізованими і втягуються в екстремістські групи. Вони зазначають, що соціальні мережі, ізоляція та пошук сенсу є ключовими аспектами цього процесу [8].

С.Атран у своїй праці розглядає причини радикалізації молоді, зокрема тих, хто приєднується до терористичних організацій. Автор акцентує увагу на взаємодії психології, релігійних переконань і соціальних чинників, які призводять до поширення насильницьких екстремістських ідеологій серед молоді [6].

Діти по всьому світу стають жертвами насильства, зокрема через вербування та експлуатацію терористичними групами. ООН спільно з партнерами провели дослідження, яке аналізує це явище в Індонезії, Іраку та Нігерії. У рамках проекту UNODC STRIVE Juvenile дослідники вивчали виклики захисту дітей і ефективні стратегії протидії вербуванню терористами.

Згідно з дослідженням, терористичні групи активно вербують дітей через економічні та тактичні причини, часто застосовують примус, навіть коли діти здійснюють вибір. Однак деякі діти, незважаючи на ризик помсти, втрачають інтерес до групи та прагнуть до нормального життя. У дослідженні наголошується, що для ефективної реабілітації та реінтеграції дітей необхідно змінити підхід із покарання на реінтеграцію [10].

Багато бар'єрів у цьому процесі зумовлені ґендерними стереотипами й уявленнями про дітей, що пов'язані з терористичними групами. Нехтування особливими правами дітей у боротьбі з тероризмом може призвести до їх маргіналізації та підтримки тероризму. Реформа політик і комплексний підхід, орієнтований на захист прав дітей, є основою для успішної боротьби з тероризмом і забезпечення миру [9].

Одним з основних психологічних аспектів вербування неповнолітніх є *пошук ідентичності*. Підлітковий вік – це період активного формування особистості, коли молоді люди шукають своє місце у світі, визначають свої переконання, прагнення та цінності. Коли ці пошуки не знаходять підтримки в родині, школі чи суспільстві, деякі молоді люди можуть звернутися до екстремістських груп, які пропонують чітке і зрозуміле бачення світу.

Терористичні організації зазвичай використовують ці психологічні особливості та пропонують підліткам ідеї про велич, героїзм і боротьбу за важ-

ливу мету. Вони обіцяють «спільноту», де молоді люди відчувають свою значущість і можуть реалізувати свої прагнення. Часто ці групи створюють образ ідеальної «сім'ї» або «братства», де кожен має своє місце, а колективна ідеологія є основою для самовизначення.

Першочерговою причиною вербування неповнолітніх є *емоційна ізоляція*, яка може бути наслідком проблем у сім'ї або в суспільстві. Підлітки, які переживають труднощі у взаєминах із батьками або однолітками, можуть відчувати себе покинутими або непотрібними. Відсутність підтримки з боку близьких людей робить їх уразливими до зовнішніх впливів.

Терористичні організації часто використовують це, маніпулюють емоціями молодих людей. Вони пропонують їм можливість знайти своє місце у світі, отримати нову «сім'ю» та стати частиною великої мети. Підлітки, які шукають розуміння і емоційної підтримки, можуть на початковому етапі не помічати, що замість того, щоб отримати підтримку, вони потрапляють у замкнуте коло насильства та маніпуляцій.

Багато підлітків переживають період сумнівів і невизначеності щодо свого майбутнього. Вони шукають *сенса життя*, готові слідувати ідеям, які дають відповіді на важливі питання: «Хто я?» і «Навіщо я існую?». Терористичні групи використовують ці питання та пропонують чітке, але радикальне пояснення того, як можна змінити світ або боротися за «правду».

Ці групи намагаються звернутися до почуттів гордості та приналежності, створюють відчуття, що молода людина робить важливу справу, бореться за щось більше за себе. Вони можуть зображати насильство як героїчний акт боротьби, що додає підліткам відчуття значущості та важливості. Психологічно це може бути дуже привабливим для молодих людей, які шукають сенс і мету.

У сучасному світі *соціальні мережі* стали потужним інструментом для вербування неповнолітніх. Через інтернет екстремістські групи можуть залучати молодих людей, навіть якщо вони перебувають у різних частинах світу. Вебсайти, соціальні мережі, форуми та месенджери дозволяють терористичним групам пропагувати свої ідеї, привертати увагу та вступати у прямий контакт із підлітками без великих перепон.

Інтернет дозволяє створювати ілюзію спільноти та підтримки, де кожен може знайти однодумців. Підлітки, які можуть почуватися ізольованими в реальному житті, у Мережі знаходять віртуальних «друзів», які поділяють їхні погляди та підтримують їх у виборі екстремістських ідей.

Терористичні організації часто застосовують різноманітні психологічні маніпуляції для збереження контролю над новими членами. Це можуть бути як техніки соціальної ізоляції (введення підлітка з його звичного оточення), так і використання страху та пропаганди. Вони можуть нав'язувати ідеї про те, що тільки приєднанням до групи під-

літок стане частиною «важливої» справи, що його життя не має сенсу без участі в боротьбі.

У цьому процесі використовується також техніка «відчуження», коли підліток віддаляється від своєї сім'ї та друзів, його мислення поступово формується в рамках нової ідеології, що підтримує групу.

Вербування неповнолітніх росіянами в Україні в умовах 2014–2025 рр. є однією з найбільш жакливих і складних тем, пов'язаних з агресією Росії проти України. Особливо важливою є проблема залучення неповнолітніх до воєнних дій і терористичних актів, оскільки це явище має серйозні психологічні, соціальні та правові наслідки. У цьому контексті йдеться не тільки про фізичну й емоційну маніпуляцію з боку Росії, але й про порушення міжнародних норм і прав неповнолітніх.

У 2014 р., після анексії Криму Росією та початку війни на Донбасі, розпочалася серйозна ескалація конфлікту, який триває дотепер. Російська Федерація активно підтримувала проросійських бойовиків на сході України, фінансувала їх, надавала воєнну техніку, навіть відправляла своїх військових. Відзначається, що під час війни, зокрема на території непідконтрольних Україні районів Донбасу, Росія використовувала також психологічні маніпуляції для залучення молоді до бойових дій.

В Україні існує низка організацій і структур, які вивчають і протидіють даній небезпеці. Так, Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД) досліджує соціально-політичні проблеми, пов'язані з національною безпекою, зокрема тероризм. Фахівці аналізують процеси вербування дітей і молоді в терористичні групи, а також досліджують вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на радикалізацію [3].

Ще однією організацією є Українська гелсінська спілка із прав людини (УГСПЛ), яка активно досліджує питання прав дітей в умовах конфлікту, зокрема й питання вербування неповнолітніх до терористичних груп. Спілка публікує звіти й аналізує, як порушення прав дітей під час збройних конфліктів призводить до їх залучення до екстремістських і терористичних організацій [5].

Міжнародний проєкт «STRIVE Juvenile» в Україні, у рамках якого Управління ООН з боротьби з наркотиками та злочинністю (UNODC) реалізує ініціативи з боротьби з вербуванням неповнолітніх до терористичних організацій, має своє представництво в Україні. У рамках проєкту розробляються стратегії для запобігання вербуванню дітей і надається підтримка з реабілітації постраждалих [1].

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) публікує доповіді та звіти, у яких розглядаються питання вербування неповнолітніх до терористичних груп. Вони також досліджують діяльність радикальних організацій в Україні та заходи боротьби з ними [2].

Одним з основних методів вербування неповнолітніх було використання соціальних мереж,

вуличної пропаганди, а також підключення до бойових дій через навчальні табори. Для цього російські бойовики часто використовували молодь, яка залишалася без підтримки з боку родини або перебувала у складних життєвих обставинах. Психологічний тиск, маніпулювання і обіцянки «кращого майбутнього» ставали основними інструментами вербування. Неповнолітні, зокрема на окупованих територіях Донбасу, часто не мали альтернативних можливостей для розвитку, що робило їх уразливими для пропаганди.

Зокрема, експлуатація ідеї «боротьби за незалежність» або «за захист російськомовного населення» стала основною маніпуляцією для підлітків. Такі ідеї часто підкріплювалися емоційними й ідеологічними закликами, що підштовхували молодь до участі в бойових діях або підтримки незаконних збройних формувань.

Російські державні ЗМІ та соціальні мережі активно використовували пропаганду для впливу на молодь, формували в неї спотворене уявлення про конфлікт. Російські канали та пропагандистські платформи поширювали ідеї про «національну єдність» і «захист прав російськомовного населення». Через ці медіа молоді люди отримували зображення війни як «героїчної боротьби», що могло здаватися їм привабливим і навіть необхідним.

Залучення неповнолітніх до терористичних дій через соціальні мережі та телеграм-канали є однією із ключових проблем, з якою стикаються в Україні, зокрема в контексті війни з Росією. Кремлівські агенти активно використовують цифрові платформи для вербування молоді, намагаючись експлуатувати соціальні та психологічні чинники для радикалізації та залучення до екстремістських дій [4].

ВКонтакте, телеграм, однокласники, інстаграм, тікток та інші платформи є популярними серед молоді, саме через ці канали російські пропагандисти активно намагаються впливати на неповнолітніх. Особливо телеграм-канали стали важливим інструментом для залучення молоді до терористичних організацій, зокрема таких, як «ДНР» та «ЛНР», а також інших проросійських угруповань, що діють на території України.

Телеграм дозволяє користувачам залишатися анонімними, що створює ідеальні умови для маніпуляцій. Для неповнолітніх, які шукають нові знайомства чи виявляють інтерес до якихось ідеологій, це може бути спокусливим. Пропагандисти використовують ці можливості, щоб не тільки просувати ідеї насильства, а й створювати «закриті» групи або канали, де молодь може спілкуватися та обмінюватися інформацією без контролю з боку дорослих чи правоохоронних органів. Відео, меми, картини, що викликають емоційні реакції, активно поширюються через ці канали. Кремлівські пропагандисти часто використовують маніпулятивні техніки, створюють привабливий образ терористичних груп, що ніби «борються за справедливість» або «захищають рідну землю». Ці матеріали зазвичай

супроводжуються закликами до насильства або боротьби, що може привабити молодих людей, що шукають сенсу та приналежності до більшої мети. Російські агенти активно використовують соціальні мережі для формування негативного образу України, закликають неповнолітніх до боротьби проти «фашистів» або «неонацистів». Це створює уявлення, що українці – це вороги, яких потрібно знищити. Така пропаганда маніпулює емоціями молоді, зокрема агресією, бажанням помсти або справедливості.

Багато неповнолітніх в Україні переживають важкі соціально-економічні умови, зокрема в часи війни. Бідність, відсутність перспектив, руйнування соціальних інститутів, як-от освіта та культура, призводять до того, що молоді люди шукають вихід через участь у радикальних організаціях. У таких умовах пропагандисти можуть запропонувати «кращий» варіант майбутнього через ідеї насильства, що інколи виглядає як можливість для матеріального забезпечення або особистої реалізації.

Висновки. Для ефективної протидії вербуванню неповнолітніх через соціальні мережі необхідно реалізувати комплексний підхід, який передбачає як превентивні заходи, так і підтримку для тих, хто вже став жертвою радикалізації. Лише спільні зусилля родини, освітніх установ, правоохоронних органів і міжнародної спільноти можуть мінімізувати ризики та допомогти молоді уникнути впливу терористичних ідеологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний проєкт "STRIVE Juvenile" в Україні. URL: <https://www.unodc.org/> (дата звернення: 13.03.2025).
2. Міністерство внутрішніх справ України (МВС). URL: <https://mvs.gov.ua/> (дата звернення: 13.03.2025).
3. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). URL: <https://www.niss.gov.ua/> (дата звернення: 13.03.2025).
4. Субашкевич І., Гринаш М. Вікові особливості інтернет-залежності. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 179–184. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/22-2021/32.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Українська гелсінська спілка із прав людини (УГСПЛ). URL: <https://www.helsinki.org.ua/> (дата звернення: 13.03.2025).
6. Atran S. Talking to the Enemy: Violent Extremism, Sacred Values, and What It Means to Be Human. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/261760206_Talking_to_the_Enemy_Violent_Extremism_Sacred_Values_and_What_It_Means_to_Be_Human (дата звернення: 14.03.2025).
7. Horgan J. The Psychology of Terrorism. New York : Routledge, 2008. P. 211.
8. McCauley C., Moskaleiko S. Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*. 2008. № 20(3). P. 415–433. URL: <https://doi.org/10.1080/09546550802073367>
9. New UNODC research on child recruitment and exploitation by terrorist groups shows need for a united front on child protection. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2024/February/new-unodc-research-on-child-recruitment-and-exploitation-by-terrorist-groups-shows-need-for-a-united-front-on-child-protection.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.03.2025).
10. Perešin A. Al-Qaeda online radicalization and the creation of children terrorists. *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*. 2014. № 20.1. P. 85–101.